

παρά τὴν Δημητριάδα μέγας δούξ ἀνεῖδειτο (1). Καὶ τῆς βασιλίδος δὲ τῶν πόλεων ἑπαρχος ἀναγράφεται ἐν στίχ. 21-22. Φαίνεται δέ, ὡς ἐκ τῶν πρώτων στίχων ἐκατέρου τῶν ἐπιγράμμάτων συνάγεται, ὅτι καὶ αἱ εἰκόνες τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ τῆς τοῦ Ἰσαακίου ἐγγόνης ἦσαν ἐκεῖ που πλησίον τῶν τάφων ἀνακείμεναι. Ἡ δὲ τοῦ Φιλανθρώπου [Χριστοῦ] μονή, ἔθθα ὁ Ἰσαάκιος ἐτάφη, ἦν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ κτίσμα, ἐν ἧ καὶ αὐτὸς οὕτως ἐτάφη (2). Ἀγνούμενον δ' ἐστὶ ποῦ τῆς πόλεως ἔκειτο.

Λείπεται μὲι δὲ διαλαβεῖν ἤδη καὶ περὶ τοῦ τίς ποτε ἦν ὁ ἄμφω ταῦτα τὰ ἐπιγράμματα στιχοῦργος. Καὶ λοιπὸν ἔχεται ὁ λόγος ὄδε. Ἐν τῷ ἑπ' ἀριθ. 192 χειρογράφῳ τῆς ἀνωτέρου μνημονευθείσης μονῆς τῆς Κοσινίτης, ὡς ὁ αὐτὸς Παπαδόπουλος ἀναφέρει (3), ἀναγράφονται ταῦτα μετὰ καὶ τινῶν ἄλλων εἰς Μάρκον ἐκείνον τὸν Ἐφέσου μητροπολίτην καὶ τῶν πατρῶων δογματῶν τῆς πίστεως ἀκαταγώνιστον πρόμαχον. Ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὁ καὶ νομοφύλαξ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας χρηματίας, καὶ ἐν τῇ διαβεβημένη δὲ Φλωρεντινῇ συνόδῳ (τῷ 1439) παραστάς, ἐστιχοῦργησε καὶ αὐτὸς ἕτερον ἐπιτύμβιον ἐν στίχων 96 συγκείμενον οὕτω δὲ ἐπιγεγραμμένον: *Τοῦ Νομοφύλακος Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ Ἐπιτάφιον τῷ ἀθικοποσιῶ, ἔπερ ἐκδόδοται ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος* (4) ὑπὸ τοῦ σοφοῦ φιλέλληρος

Αἰμιλίου Legrand, καθηγητοῦ τῆς ἐν Παρίσιος σχολῆς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐκ τοῦ ἑπ' ἀριθ. 475 χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων μεταληφθέν. Ἐν τούτῳ ἄμφω ἀπαντῶσιν ἐγκατεσπαρμένοι εἰκοσι καὶ τρεῖς ὅμοι στίχοι ἀπαρallάκτως ἔχοντες καὶ ἐν τοῖς νῦν ἐκδιδομένοις δυσὶν ἐπιτύμβιαις, πλην ἐλαχίστων τινῶν περὶ τὴν λέξιν μεταβολῶν. Οὕτως ἐν παραδείγματι, ἐν μὲν τῷ εἰς τὸν Λεοντάρην ἐπιγράμματι οἱ στίχοι 4-8 φέρονται αὐτολεξεί καὶ ἐν τοῖς τοῦ ἐπιταφίου στίχοις 25 καὶ 27-30, πλην μιᾶς παραλλαγῆς τοῦ 4^{ου} στίχου οὕτως ἔχοντος ἐν ἐκείνῳ (στίχ. 25):

τὸν ἀράθαντον τῆς Χαζαρίας στόλον,

καὶ ἑτέρας ἐν τῷ στίχῳ 8^ῳ οὕτως ἔχοντι ἐν ἐκείνῳ (στίχ. 30):

πᾶσαν καταυαζόντα τὴν γῆν Γοθίας

ἐν δὲ τῷ εἰς τὸν Ἀσάνην, οἱ στίχοι 2-6, 8-12, 13, 17-20 καὶ 37-39 εὐρηνται ἀπαρallάκτως καὶ ἐν τοῖς τοῦ ἐπιταφίου 10-19, 34, 36, 38, 40, 82, 84 καὶ 86, πλην τινῶν ἐλαχίστων διαφορῶν. Ἐντεῦθεν ἄρα καταδῆλον, ὅτι στιχοῦργικὴ παθὼν ὁ ἀνήρ στερῶσιν ἀντίγραφην ἐν μέρει τοὺς στίχους τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀποδοὺς οὕτως εἰς ἕτερον πρόσωπον τὰς προσούσας τοῖς ἄλλοις ἀρετάς.

Ἀθήνησιν 2 Ὀκτωβρίου 1886.

I. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ

ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΕΞ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

(Πλν. 11, 12 καὶ 13)

Αἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας διανεργούμεναι ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἀνασκαφαὶ εἰς φῶς ἤγαγον καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ τετελευτηκότος

ἐνιαυτοῦ ἀρχαιότητος πολλὰς ἐνδιαφερούσας. Ἀνασκαφέντος τοῦ γῦρου ἀρκτικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὅσπερ ἀμίσως τῆς διπλῆς καλλομένης Στοᾶς (ἰδ. σχεδ. Πρακτ. ἀρχ. Ἐταιρ. 1885) ἀπεκαλύφθη οἰκοδόμημα Ῥωμαϊκῶν (μῆκρου 50 περὶ τοῦ μέτρου καὶ πλάτους 30) ἔπερ πιθανώτατα τὸ «λουτρόν» εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου οἰκοδομηθὲν (πρβλ. Πανσ. II, XXVIII, 6). Ὑπὸ τὰ ἔρημια τοῦ ἰκανῶς σωζόμενου κτερίου τούτου καὶ εἰς βάθος

(1) Ἰδὲ Ἀκροπόλ. σελ. 126. Paris.— Παχυρ. εἰς Μγρ. Β', σελ. 109. Γ', σελ. 209. Δ', σελ. 333 x. 337.— Γρηγορ. Δ', σελ. 118. Γ', σελ. 195. Η', σελ. 361. ΙΑ', σελ. 534.

(2) Χωνιάτ. σελ. 12. Paris.

(3) Παράρτ. Ἀρχαιολογ. κτλ. σελ. 48.

(4) Ἰδὲ τὸμ. Α', σελ. 455 καὶ τὴν αὐτὴν σημείωσιν τοῦ πολιέτου Ν. Γ. Πολίτου.

μέτρων τεσσάρων μέχρις ἑπτὰ ἀνευρέθησαν σωρηδόν ἢ μονάδην, σῶα ἢ τεθλασμένα καὶ ἑλλιπῆ τὰ εἰς τρεῖς δεκάδας περίπου συμποσούμενα ἀγαλμάτια, τῶν κυριωτέρων τῶν ὁποίων δίδομεν ἐν τῷ τεύχει τούτῳ τῆς Ἐφημερίδος, ὡς δώσομεν πιθανῶς καὶ ἄλλων ἐν προσεχέσι τεύχεσιν, εἰκόνα τε καὶ περιγραφὴν. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι τὸ περὶ οὗ πρόκειται οἰκοδόμημα εἰς δύο, ἴσα περίπου, διαιρεῖται μέρη καὶ ὅτι τὸ ἕτερον τούτων, τὸ ἀμέσως τῇ Στοᾷ συνεχόμενον, εἰς πολλὰ μικρὰ ὑποδιαιρεῖται δωμάτια, ὧν τινὰ προφανῶς εἰς λουσίον ἐχρησίμευον, ἐν ᾧ ἄλλα εἰς ἄλλην χρῆσιν καὶ δὴ καὶ εἰς «Βιβλιοθήκην» ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐξ ἐπιγραφῆς ἀνευρεθείσης ἐκεῖ καὶ δημοσιευθησομένης ἐν ἄλλῳ τεύχει τῆς Ἐφημερίδος ταύτης. Τὸ ἕτερον διαμέρισμα ἀποτελεῖ μεγάλην καὶ κομψὴν αἴθουσαν, ἧς τὸ δάπεδον ἐστρωμένον ἦν διὰ λεπτῶν μαρμάρου πλῆκων. Τὰ εὐρήματα ἐγένοντο ἐν ἀμφοτέροις τοῖς διαμερίσμασι καὶ δὴ τὰ μὲν ἀγαλμάτια μόνον ἐν τῷ πρώτῳ, τὰ φυσικοῦ δὲ μεγέθους ἀγάλματα μόνον ἐν τῷ δευτέρῳ διαμερίσματι, ἧτοι τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ.

Τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἀπετέλουν σύστημα· ἦσαν δὲ ταῦτα: τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ὑγιείας, τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀφροδίτης καὶ πιθανῶς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς εἰκάζω ἕνεκα μεγάλης λύρας ἀνευρεθείσης ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Τὰ ἀγάλματα ταῦτα, ἐξ ὧν μόνον τὴν Ἀφροδίτην ἐνταῦθα δημοσιεύομεν, εἰσὶν ἅπαντα τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐλλείπουσι δὲ ἐν τισὶ μὲν τούτων (τῇ Ἀθηνᾷ καὶ Ὑγιείᾳ) αἱ κεφαλαί, ἐν ἅπασιν δὲ μέλη μικρὸν ἐνοχλοῦντα. Αἱ βάσεις τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἀνευρέθησαν, ἐξαιρέσει τῆς τῆς Ἀφροδίτης ἅπασαι· οὐδεμία ὁμοίως τούτων φέρει ἐπιγραφὴν, ἐν ᾧ τούναντίον πᾶσαι ἐνεπίγραφοι εἰσὶν αἱ βάσεις τῶν ἀγαλμάτων, τοῦθ' ὅπερ δίκνυσι ὅτι ταῦτα μὲν ἦσαν ἀναθήματα καὶ δὴ ἐξ ἄλλου μέρους τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ μετακομισθέντα, ἐν ᾧ ἐκεῖνα ἀρχικῶς ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐστήθησαν. Ἐπιρρῶνυσι δὲ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ τὸδε, ὅτι ἐκ μὲν τῶν μικρῶν ἀγαλμάτων εὐρέθησαν διπλᾶ τριπλᾶ καὶ ἑπταπλᾶ ἔτι εἰδῶλια τοῦ αὐτοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐκ τῶν μεγάλων οὐδὲ ἐν κἂν διπλοῦν.

Ἄλλ' ἔλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐξ Ἐπιδαύρου γλυπτῶν τούτων, ὧν καίπερ μὲν ἡ τέχνη

ἰσχνὴ καὶ προβεβηκυῖα εἶνε, οἱ τύποι ὁμοίως πολλαχῶς τὸ ἐνδιαφέρον νὰ κινήσωσι δύνανται. Καὶ ἀρχόμεθα — ὡς ἐκ Διός — ἐκ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ θεοῦ δηλονότι τῆς κυρίας ἐν Ἐπιδαύρῳ λατρείας.

Ἀγαλμάτια τοῦ θεοῦ τούτου ἀνευρέθησαν ἑπτὰ καὶ ἓν, ὡς εἶπομεν, φυσικοῦ μεγέθους, οὕτινος παρελείψαμεν τὴν δημοσίευσιν ἅτε ὁμοίου ὄντος τῷ ἐν τῷ πίνακι Α' δημοσιευομένῳ ὡς πρὸς τὸν τύπον, χείρονος ὁμοίως καὶ ὑποδεεστέρου ὡς πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὴν διατήρησιν. Τὸ δημοσιεύομενον ἀγαλμάτιον ἔχει σὺν τῇ βάσει ὕψος 0,80 μ. εἶνε δὲ καὶ τὸ μείζον τῶν ἐξ Ἐπιδαύρου τοῦ θεοῦ τούτου εἰδῶλιον, ἅτινα (ἐξαιρέσει ἑνός, περὶ οὗ ἄλλοτε) τοσοῦτον εἰσὶν ἀλλήλοις ὁμοία ὡς πρὸς τὸν τύπον, ὥστε ἡ εἰκὼν τοῦ ἑνὸς εἶνε ἅμα καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐὰν συγκρύνηται βαθμηδόν.

Τὰ γνωστὰ ἰστάμενα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀγάλματα διηρέθησαν ὀρθῶς λίαν εἰς τέσσαρας τύπους ἢ μάλλον «σχήματα» ἵνα μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν τοῦ Thraemer (ἐν Rochers Lexicon d. Myth. λ. «Ἀσκληπιός»): τουτέστιν:

Α'. Ὁ θεὸς ἐρείδεται ἐπὶ τῆς μακρᾶς βακτηρίας τοῦ ἐστηριγμένης ὑπὸ τὴν δεξιᾶν μασχάλην, ἢ συνήθως ὑπὸ τὸ ἱμάτιον κεκαλυμμένη ἀριστερὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σώματος.

Β'. Ἡ δεξιὰ χεὶρ κρατεῖ τὴν βραχείαν βακτηρίαν· ἡ ἀριστερὰ συνήθως ἐξέρχεται τοῦ ἱματίου ἢ ἔχει τὴν τοῦ προηγουμένου τύπου θέσιν ὑπὸ τὸ στερεοτύπως τὸν ἀριστερόν ὦμον τοῦ θεοῦ περιβάλλον ἱμάτιον.

Γ'. Ἡ μακρὰ βακτηρία ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην· ὁ ἀριστερὸς βραχίον ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ ἐξέρχεται τοῦ ἱματίου.

Δ'. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐπὶ τῆς βραχείας βακτηρίας.

Ἡ διαφορὰ ἐν τοῖς τύποις τούτοις ἔγκειται ἐν τῇ θέσει καὶ τῷ μεγέθει τῆς βακτηρίας, τοῦ οὐσιώδους τούτου καὶ ἀπαραιτήτου τοῦ ἱατροῦ θεοῦ χαρακτηριστικοῦ. Ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως ἢ τοῦ διαφόρου μεγέθους τῆς βακτηρίας πηγάζει καὶ ἡ διάφορος τοῦ θεοῦ στάσις ἐν τῇ μονοτονίᾳ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς τυπικῆς τοῦ προσώπου ἐκφράσεως.

Τὸ ἡμέτερον ἀγαλμάτιον κατατάσσεται εὐχερῶς ὑπὸ τὸ τρίτον σχῆμα, τὸ ἄλλως τε καὶ σπανιώτε.

ρον άπαντων. Ὁ Θεός στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἰρεδόμενος καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βακτηρίας τῆς ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην ὃ εἰλείπων ἀριστερὸς βραχίον ἔξηρχετο τοῦ ἱματίου, ἡ δὲ χεὶρ ἤπτετο τῆς βακτηρίας περὶ τὴν εἰλισσέτο ἀνέρωπων ὃ ὄρις. Ἡ δεξιὰ χεὶρ εἰρείεται ἐπὶ τοῦ ἰσχυίου ἀρξέγεται δ' ὄστω τῷ θεῷ ἠρωγυτέρα τις καὶ ἠπιωτέρα ἀλλ' ἅμα καὶ μεγαλοπρεπέστερα παράστασις, εἰς τὴν ἡ μακροβρεχὲς τοῦ θεοῦ κεφαλὴ, ἡ διὰ θεριστρίου κεκοσμημένη, ἡ βραχὺ καὶ οὐλον τὸ γέλιον φέρουσα, ἡ «τὸ μελιχίον καὶ φρον» ἐν τῷ

προσώπῳ ὑποτυποῦσα γόητρον προστίθεισι καὶ ἀρμονίαν θέλγουσαν δυνως.

Σημειώσεως δεῖται ὅτι ὁ ὀμαλὸς εἰλείπει παντάπασιν ἐκ τῶν πλείστων τῶν ἐξ Ἐπιδαύρου τοῦ θεοῦ εἰδώλων μόνον ἐν εὐρήθῃ ἐσχάτως φέρον τὸν ὀμαλὸν καὶ ἕτερον δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Καβαδασί (Ἄρχ. Ἔφημ. 1883 I Π. 2).

Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἡμετέρου Ἀσκληπιοῦ, τῆς διὰ γραμμῶν εἰς πέντε χωρισμένης συμμετρικᾶ διαστήματα, φέρεται τὸ ἐπιγράμμα τοῦδε, γράμμασι τῆς τετάρτης μ. Χ. εκατονταετηρίδος.

Κ Σ Ι Ο Μ Α Κ Α Ρ Β Ο Υ Λ Α Ι Κ Ι Ν Υ Π Α Ρ Η Τ Ο Ι Κ Ι Ν Ο Ν Ι Ρ Ο Ι Κ
Α Ρ Η Τ Η Ρ Γ Ε Γ Α Ω Σ - Ι Κ Ο Ν Α Χ Η Ν Ε Θ Ε Τ Ο
Π Λ Ο Υ Τ Α Ρ Χ Ο Σ Κ Λ Ε Ι Ν Η Σ Θ Ε Ο Δ Ε Γ Μ Ο Ν Ο Σ Α Τ Θ Ι Δ Ο Σ Α Ι Η Σ
Α Ρ Χ Ι Ε Ρ Ε Υ Σ Κ Ε Δ Ν Ο Υ Ι Ρ Ο Π Ο Λ Ο Σ Β Ρ Ο Μ Ι Ο Υ
Ι Ε Ρ Α Π Ο Λ Η Σ Α Σ Ε Τ Ο Υ Σ Ρ Π Ε

Στοι. μίκρα, Βουλαταιν ὑπ' ἀρρήτοιον ὄνειρος ἀρρητὴ γέγωνε - ἰκόνα σὴν ἴθετο
Πλούταρχος κλεινῆς Θεοδιδόμου ἀθθίδος αἰῆς ἀρχιερέως, καθυῖ ἱεροπόλος Βρομίου ἱεραπολήτας ἔτους ΡΠΕ.

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ καὶ τὸ σῆμα τῶν γραμμῶν καὶ μάλιστα ἡ χρονολογία γνωρίζει ἡμῖν ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς ἀναθέσεως τοῦ ἀγαλματίου ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Πλουτάρχου, ὅστις ἱεροπόλος τῷ Ἀσκληπιῷ ἦν τὸ ἔτος ΡΠΕ τούτεστι τὸ 185 ἀπὸ τῆς «εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδημίας» τοῦ Ἀδριανου — διότι ὀρθῶς φαίνεται ἔχει ἡ ὑπόθεσις τοῦ Foucart (Le Bas II 146, 6) ὅτι αἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ χρονολογίαι ἀφορμὴν ἔχουσιν, οὐχὶ τὴν ἐν Ἀκτιῷ μάχην οὐδὲ τὴν συνθήην χρονολογίαν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Ἀδριανου εἰς τὴν Ἑλλάδα καθ' ἣν ἐκόπη καὶ μεταλλάιον. ἐν ᾧ καλεῖται ὁ Ἀδριανὸς κτίστης! Ἡ ὑπόθεσις ταύτην ἐπιβε-

βαιστὶ ἐπιγραφῆ τις ἐσχάτως ἀνευρεθεῖσα καὶ δημοσιευθησομένη προσεχῶς ἐν ἡ φέρεται: «ἔτους Γ τῆς Γραιανου Ἀδριανου Καίσαρος (ἐπιδημίας) κτλ. ἐπίσης τεμάχιον ἑτέρας ἐπιγραφῆς ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκειται (ἔτους δεῖνα . . τῆς) Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδημίας» κτλ.

Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος ἡμῶν ἡ φράσις «ὑπ' ἀρρήτοιον ὄνειρος» ἀντὶ τοῦ «κατ' ὄναρ» γέγραπται, τοῦ τοσοῦτον ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῆς Ἐπιδαύρου συχὰ ἀπαντῶντος. Τὰ ἄνερα ταῦτα ἦσαν «ἀρρητα» ἕνα δευτῆ ἰσως ἡ σπουδαιότης τῆς ὄπτασις. Ἐν γίνεαι δὲ αἱ ἐν ὄνειροις ἀποκαλύψεις χρῆσιμον ἦτο βοήθημα τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερέων, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν τῶν ἱκαμάτων.

Ὁ Ἀρχιερεὺς Πλούταρχος καθήγετο ἐκ τῆς «θεοδὲγμονος ἀθθίδος αἰῆς» ὅπως ὁ τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἀθηνᾶς ἀναθήτης (ἰδ. κατωτέρω) «Ἀσκάλου ἐκ γαίης» καλεῖται δὲ ἐνταῦθα ἡ Ἀττικὴ θεοδὲγμων ἴσως ἕνεκα τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς προελθούσης ἐξ Ἐπιδαύρου (Πανσ. 2. 26. 7). Τὸ ἴπιθετον «Βρόμιος» ἀνήκει, ὡς γνωστόν, τῷ

(1) Χρονολογίας ἕξιμον ἐξ ἀνεκτότων ἔτι ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφῶν ἰδίᾳ τῶν καλοσημείων, τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Petersen ἐν τῇ τελευταῖα αὐτοῦ πραγματείᾳ «περὶ τῶν ἐξ Ἐπιδαύρου Ἀθηνῶν» (Mith. T. II, 11. πύγ. III αἰ. 309 καὶ 12) ἀνεγγρασέναι καὶ ταῦδε:

τὸ	Β'	ἔτος.	2	(Ἔφημ. 1883, 88, 24).
»	Γ'	»	3	(2%)
»	Ε'	»	5	
»	ΚΓ'	»	23	(3%)
»	ΔΓ'	»	33	
»	ΔΖ'	»	37	
»	ΞΓ'	»	63	

»	ΞΖ'	»	67	
»	ΡΑ'	»	101	
»	ΡΠΔ'	»	181	
»	ΡΠΕ'	»	185	(2%).

Αἱ χρονολογίαι αὗται ὀρθῶσιν, ὡς τὰ πολλὰ τὸ ἔτος ἐκείνοτε τῷ Ἀπὸκρῆτι ἱεροποσάντων ἡ παρεροσάντων.

Διονύσω, οὔτινος ὁ Πλούταρχος ἱεροπόλος ἐγένετο καὶ δὴ ἐν Ἀθήναις, ὅθεν καὶ κατήγετο οὗτος. Ἱεροπόλει δὲ τῷ Ἀσκληπιῷ τὸ ΡΠΕ' ἔτος ὡς φαίνεται καὶ ἐξ ἐτέρας ἐπιγραφῆς ἐπὶ βάσεως μικροῦ Ἀσκληπιοῦ ἐχούσης οὕτω:

ΟΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ
ΙΕΡΑΠΟΛΗΣ ΑΣΤΩΣ ΩΤΗΡΗ
ΑΣΚΛΗΠΙΩ ΕΤΟΥΣ ΡΠΕ

Αγαλμάτια Ὑγείας. Τὰ ἐν τῷ πίνακι 11 ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀσκληπιοῦ δύο ἀγαλμάτια (ὑψ 0,57, 0,52) εἰκονίζουσιν, ὡς ὁρατόν, Ὑγείας. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐλατρεύετο, ὡς γνωστόν, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὁ Ἄντωνῖνος δὲ ἀνφοδόμησε καὶ ταύτην νάον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου. Ὅτι καὶ τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα ἀναθήματα ἦσαν προκύπτει ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῶν ἐπιγραφῶν ἐχουσῶν οὕτω:

1

ΤΗΥΓΕΙΑ
ΓΑΙΟΣ
ΙΑΤΡΑ

2

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ ΘΗΜΑΥ
ΤΟΥΣ ΩΤΕΙΡΗΚΑΙ ΤΕΛΕΣ
ΦΟΡΩ

Ἡ λέξις «ἰατρα» ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν ἰαμάτων (Ἐφημ. 1883. IV. στίχ. 45. ἰδ. σημ. Καββαδία).

Σημειώσεως χρῆζει ἡ ἀνάθεσις ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν ἐπιγραφῶν εἰδωλίου Ὑγείας, ταύτην ἅμα καὶ τῷ Τελεσφόρῳ, ἐξηγουμένη διὰ τῆς μεταξὺ τῶν θεῶν τούτων συγγενείας καὶ τῆς ἰαματικῆς αὐτῶν δυνάμεως. Οὕτως ἀπαντᾷ ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς ἀνάθεσις τῷ Ἀσκληπιῷ ἅμα καὶ τῇ Ὑγείᾳ ἢ τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ τῇ Ἠπιόνῃ. Πλᾶξ δὲ τις τετράγωνος ἐκ σκληροῦ λίθου φέρει καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

ΑΣΚΛΗΠΙΩΚ
ΥΓΕΙΑΚ
ΤΕΛΕΣΦΟΡΩ
ΑΛΕΞΙΠΟΝΟΙΣ
ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ
ΟΙΕΡΕΥΣΤΟΒ (1)

(1) Ὁ ἱερεὺς Ἀφρικανὸς ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐτέρᾳ ἐπιγραφῇ (Ἐφημ. 1883. σ. 88) φερουμένη τὴν αὐτήν, ὡς ἤδη ὑπεδείξαμεν, χρονολογίαν. Περιέργον δὲ εἶναι ὅτι, ὅπως ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιγραφῇ ὁ λίθος τὸ δεύτερον ἐχρησιμοποίητο πρὸς ἐγγράφειν τῆς τοῦ Ἀφρικανοῦ ἐπιγραφῆς, οὕτω καὶ ἐν τῇ νῦν δημοσιευομένῃ ὁ λίθος φέρει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὕψους ἀλλὰ

Τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα δὲν διαφέρουσι μὲν οὐσιωδῶς ἀλλήλων, ἐν ταῖς λεπτομερείαις ὅμως παρέχουσι διαφορὰς τινὰς ἀξίας λόγου· καὶ πρῶτον ὅσον εἰς τὴν στολὴν ἀφορᾷ· ἀμφότεραι μὲν φέρουσι ποδῆρη χειριδωτὸν χιτῶνα, ἀλλ' ἡ μὲν φέρει τοιοῦτον διπλοῦν, ἡ ἐτέρα δὲ ἱμάτιον διπλούμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ καλύπτον τὸ κάτω τοῦ σώματος· ἀμφότεραι εἰσὶν ἐξωσμέναι ὑψηλὰ ὑπὸ τοὺς μαστούς. Σπουδαίαν μεταξὺ τῶν δύο διαφορὰν ἀποτελεῖ ἡ θέσις τῶν ὄψεων. Ἐν τῷ πρὸς δεξιᾶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀγαλματίῳ ὁ ὄφισ σπειροῦται τρις (περὶ τὸν λαιμὸν διακρίνονται τὰ ἔχνη τῆς τρίτης σπείρας) περὶ τὸ σῶμα, ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ὑψουμένης δεξιᾶς χειρός, ἣτις κρατεῖ τοῦτον κάτωθεν τῆς κεφαλῆς, ὅπως τῷ προσφέρει τὴν ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἴσως κρατουμένην τροφήν.

Ἐν τῷ ἐτέρῳ ἀγαλματίῳ ὁ ὄφισ ἔχει ὅλως διάφορον θέσιν. Ἀνέρπων ἐπὶ τοῦ δεξιῦ ὤμου σπειροῦται περὶ τὴν κρατοῦσαν αὐτὸν δεξιᾶν χεῖρα καὶ ὑψοῦται ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν μαστὸν πρὸς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κλίνων, ἣτις προσφέρει ἐπίσης αὐτῷ τροφήν. Αἱ κεφαλαὶ ἀμφοτέρων κλίνουσι ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερά, ἔχουσιν ὅμως διάφορον τὴν διεύθυνσιν τῶν βλεμμάτων ἀναλόγως τῆς θέσεως τῶν ὄψεων, οὓς τροφοῦσαι ἀπενίζουσι. Τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα εἰσὶν ὁμοίας ἐντελῶς τέχνης ἂν καὶ τὰ ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῶν γράμματα δεικνύουσι διαφορὰς τινὰς ὡς πρὸς τὸ σχῆμα.

Αγαλμάτια Ἀθηνᾶς. Τὰ ἐν τῷ πίνακι 12 τρία ἀγαλμάτια τῆς Ἀθηνᾶς, ἀνευρέθησαν ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ ἀνασκαφέντος οἰκοδομήματος διαμερίσματι, εἰς ἱκανὴν ὅμως ἀπόστασιν τὸ ἐν τοῦ ἄλλου. Περὶ τούτων ἔγραψεν, ὡς εἶπομεν, ἡδὴ ἐν τῷ ἐνταῦθα ἐκδιδομένῳ γερμανικῷ περιοδικῷ ὁ καθηγητῆς κ. Petersen. Δίδοντες ὅμως ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐν φωτοτυπία τὴν εἰκόνα αὐτῶν, ἀναγκαζόμεθα νὰ προσθέσωμεν τινὰ ὡς πρὸς τοὺς τύπους αὐτῶν.

Τὰ δύο ἐκατέρωθεν τοῦ μεσαίου ἀγαλματία παριστῶσι τὴν Ἀθηνᾶν ἐν κινήσει, ὀρμητικῶς βαίνουσαν καὶ πολεμικὴν, τὸ ἐν τῷ μέσῳ ἤρεμον ταύ-

κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν γράμμασι χρόνων προγενεστέρων:

ΕΥΔΑΜΟΣ ΤΕΛΕΑΣ
ΤΙΜΟΚΡΑΤΙΣ ΤΙΜΩΝΟΣ ΕΡΙΔΑΥΡΙΟΙ
ΤΟΝ ΑΥΤΩΝ ΥΙΟΝ ΤΕΛΕΑΝ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΣ ΚΛΑΡΙΩΙ

την και ειρηνικήν. Τὰ δύο ἀσιποφόρα ταῦτα τῆς θεᾶς ἀγαλμάτια, καίπερ τοσοῦτον ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφέροντα, ἐποιήθησαν ἑμῶς προφανῶς κατὰ ἓνα κοινὸν τύπον. Ἡ ὁμοιότης δὲ τοῦ τύπου τούτου θὰ ἦτο καταφαντετέρα εἰάν μὴ εἶχον ταῦτα ἀντιθετὸν τὴν φορὰν. Ἐν τούτοις ἔχομεν ἐν ἀμφοτέροις τὴν αὐτὴν στολήν καὶ ἀκνήν: διπλοῦν πόδηρην χιτῶνα, ζώνην περὶ τὴν ὀσφύν, ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, αἰγίδα μετὰ γοργονείου καὶ ἀσπίδα ἐν τῇ ἀριστερῇ χειρὶ τὴν αὐτὴν πλαστικὴν κίνησιν καὶ ὀρμὴν τῆλος τὸ αὐτὸ νόημα τοῦ τύπου ὡς θὰ ἰδῶμεν ἐν τοῖς εἰζῆς. Ἡ σπουδαία μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀγαλματίων διαφορά, ἐγκνείται ἐν τῇ στάσει καὶ διατάξει τῆς κεφαλῆς καὶ τῇ θέσει τῆς δεξιᾶς χειρός. Σημειωτέον ἑμῶς ἐν πρώτοις ὅτι τοῦ ἐτέρου τούτων, τοῦ τὸ ἀκόσμητον ἀττικὸν κράνος φέροντος, ἡ κεφαλὴ ἦν ἔνθετος ὡς καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐποιήθησαν ὁ ἴσως ὑπὸ ἄλλου τεχνίτου, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο ἡ ἀκόσμητος καὶ ἀέχρους ὄψις τῶν μετὰ τούτων ἀρμόγι, ἰδίᾳ δὲ τῆς χειρός, ἥτις καὶ κακότεχνος ἄμα εἶνε, μικρὸν ἀληθῶς ῥοπάλου διαφέροντα. Ἐν τούτοις διαφορὰ καὶ ἀρχικῶς ὤφισταντο ἄλλ' ἑμῶς τοιαῦτα ὅπλα δέον μᾶλλον ἢ ἀποδοθῶσιν εἰς ὑποκειμενικὰ τῶν χειρωνακτικῶς ἐργαζομένων τῆς Ἐπιδαύρου τεχνιτῶν τροποποιήσεις, ἧ εἰς διαφοράς τοῦ τύπου ἂν ἀπεπλάτταντο ἢ ἐμιμοῦντο.

Αἱ Ἀθηναὶ αὐτὰ ἡγόνται προφανῶς τοῦ λαοῦ αὐτῶν εἶνε αἱ ἀρχηγοὶ τούτου αἱ θαρρύνουσαι αὐτὸν εἶνε τὴν μάχην. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ στροφή τῆς κεφαλῆς τῆς μῆς πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡσεὶ ἵνα παρατρύνη τοὺς κατόπι αὐτῆς, καὶ ἡ ὕψισις τῆς

δεξιᾶς χειρὸς τῆς ἐτέρας, τῆς προπορευομένης καὶ οἰοῖται ἐμπνεύσας. Ὁ τύπος οὗτος τῶν ἡγουμένων, ὡτως εἶπεν, Ἀθηναίων δὲν εἶνε ἄγνωστος οὐδὲ σπάνιος. Ἐπὶ Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων τῶν Ἀθηναίων τῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων ἐπαναλαμβάνεται οὗτος « μετὰ μικρῶν παραλλαγῶν » (πρὸβλ. Boulé: *Monn. d'Ath.* σελ. 290. — Müller-Wieseler d.d.a. k. II 216. 6' Text. καὶ Petersen *ἔνθ. ἀνωτ.*). Ὁ αὐτὸς δὲ τύπος τῆς Ἀθηναῖς φέρεται καὶ ἐπὶ λίθου γεγλυμένου δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ Gerhard (ἰδ. Müller-Wieseler *ἔνθ. ἀνωτ.* 216 c.). Ἡ θεὰ ἰσταμένη ἐπὶ βάσει καὶ ὑπὸ ναίσκον εἰκονίζεται ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῶν ἡμετέρων ἐξ Ἐπιδαύρου φάνεται δὲ ὅτι ὁ τύπος οὗτος ἦτο οὐχὶ σπάνιος κατὰ τοὺς τελευταίους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς πρώτης τῶν Ἀθηναίων ἡμῶν φέρεται κόσμος ὁμοιος πρὸς ἐκεῖνον τοῦ κράνους τῆς τοῦ Φειδίου παρθένου τούτῃσι σφίξ ἐν μέσῳ δύο γρυπῶν τὸ δάνασμα δὲ τοῦτο ἐπὶ τύπου τοσοῦτον διαφόρου τοῦ τῆς παρθένου δέκνουσιν ἡμῶν μετ' ὁπίσσης ἐλευθερίας εἰργάζοντο οἱ χειρωνακτικῶν τεχνιτῶν τῶν ρωμαϊκῶν τούτων χρόνων. Ἐπὶ τοῦ κράνους τῆς ἐτέρας Ἀθηναῖς, οὐδεὶς σώζεται ἵν' ὁ κόσμος, ἔνθετος ἂν καὶ ἐκ ξένης ὕλης. Χρῶμα δὲ ἐρυθρὸν διακρίνεται εἰσέτι ἐνιαχοῦ τῶν δύο τούτων ἀγαλματίων καὶ κυρίως ἐπὶ τῶν ἀσπίδων.

Αἱ Ἀθηναὶ ἡμῶν δὲν θὰ παρεῖχον πολλὰς δυσχερείας ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τύπου αὐτῶν, εἰάν μὴ ὑπῆρχον αἱ ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῶν ἐπιγραφαὶ ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς βάσεως τοῦ μείζονος ὕψ. 0,72 ἀγαλματίου φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

Α Θ Η Ν Α Ι Υ Γ Ε Ι Α - Ο Ι Ε Ρ Ε Υ Σ Τ Ο Υ Σ Ω Τ Η Ρ Ο Σ Α Σ Κ Λ Η Π Ι Ο Υ
Μ Α Ρ Ι Ο Υ Ν Δ Α Δ Ο Υ Χ Ο Σ Τ Ο Ρ Π Α

ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ ἐτέρου ὕψ. 0,64:

... Ρ Ο Σ Τ Α Γ Η Α Λ Ε Ξ Α Ν Δ Ρ Ο Σ Τ Η Ν Α Θ Η Ν Α Ι Α Ν Τ Η Α Ρ Τ Ε Μ Ι Δ Ι Ο Σ

Ὁ κ. Petersen ἀναγινώσκει τὸν δεῦτερον στίχον τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς οὕτω: Μάρ(κος) Ἰού(νιος) Δαδοῦχος τὸ ΡΠΑ'. Αὐαμίανει δὴλ. τὸ Δαδοῦχος ὡς τὸ κύριον ὄνομα τοῦ ἱερέως, κατ' ἀνα-

λογίαν ἐτέρας ἐπιγραφῆς (Ἐφημ. 1885 σελ. 165) ἐν ἧ ἡ λέξις Δαδοῦχος ἡρμηνεύθη κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τοῦ κ. Καββαδίου καθ' ὅμοιον τρόπον, ἅτε ἐλλείποντος πάντῃ ἐκεῖ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐ-

ρέως: «ὁ ἱερεὺς τοῦ σωτήρος Ἀσκληπιοῦ Δαδοῦχος κατ' ὄναρ». Ἐνταῦθα ὅμως ἢ ἀμέσως πῶ ὀνόματι ἐπομένη χρονολογία ἀμφιβολίας ἐγείρει περὶ τῆς ἐρμηνείας ταύτης. «Δαδοῦχος τὸ ΡΠΑ'» θὰ ἐνοεῖτο μᾶλλον ἂν ἐξελαμβάνετο ἀντὶ τοῦ τοσοῦτον συχνὰ ἀπαντῶντος «πυρφόρος» ἢ «πυροφορήσας» τὸ δεῖνα ἔτος—καὶ ὅμως ἢ ἐρμηνεία τοῦ κ. Petersen φαίνεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἐνταῦθα ὀρθή.

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ πράγματα παρέχει ἐπίσης ἢ εἰς τὴν Ἀθηναῖν-Υγείαν τοῦ ἀγαλματίου ἀνάθεσις: ὡς γνωστὸν ὁ τύπος τῆς τοῦ Πύρρου ἐν Ἀκροπόλει Ἀθηναῖς-Υγείας δὲν εἶνε μὲν μετὰ βεβαιότητος γνωστός, ἐξ ὅσων ὅμως περὶ τούτου ἤδη ἐγράφησαν, θετικῶς προκύπτει ὅτι εἰκονίζετο ἢ θεὰ ἐν ἡρέμῳ στάσει, θεμελιωδῶς διαφόρῳ τῆς τῶν προκειμένων δύο ἐξ Ἐπιδαύρου Ἀθηναίων. Ὁ κ. Petersen ἐν τῇ πραγματεία αὐτοῦ εἰς πολλὰς καὶ σοφὰς κατέφυγεν ὑποθέσεις, ὅπως ἀνεύρη σχέσιν τινὰ, ἔστω καὶ μικράν, τῆς ὀρητικῆς ταύτης Ἀθηναῖς πρὸς τὴν Ἀθηναῖν-Υγείαν. Ἀπέδειξε τὸν τύπον τῆς Ἀθηναῖς ταύτης παρεμφερῆ πρὸς τὸν συνήθη τῆς νεογενοῦς Ἀθηναῖς. Ὑπέδειξεν, τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐπὶ τῶν βάσεων ἐπιγραφῶν, σχέσιν τινὰ τῆς τοιαύτης Ἀθηναῖς πρὸς τὸν ἐπὶ κηύσεσι καὶ τόκοις ἰαματικὴν δύναμιν ἔχοντα Ἀσκληπιὸν καὶ κατέληξεν ἐπιλέγων «Ἐάν τις ἐν νῶ εἶχεν Ἀθηναῖν, ἥτις ὑγιᾶ τόκον ἢ καὶ ἀπλῶς ὑγείαν παρεῖχε, καὶ ἐζήτει τύπον κατάλληλον, αὐτοκλήτως θὰ ἐπήρχετο αὐτῷ, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὁ τῆς νεογενοῦς Ἀθηναῖς, ὁ ἐκ τῆς συνθέσεως τοῦ Φειδίου ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος πασίγνωστος». Δι' ὁμοίων εὐφυῶν μὲν ἀλλὰ καὶ τολμηρῶν ὑποθέσεων ἀνευρίσκει ὁ κ. Petersen σχέσιν τοῦ τύπου τῆς δευτέρας ἡμῶν Ἀθηναῖς, πρὸς τὸν τῆς Ἀθηναῖς τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος.

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ τοσοῦτον μακράν ἢ ἐρμηνεία τῆς παραδόξου ταύτης τῆς θεοῦ ἐπικλήσεως.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνευρεθέντων ἀγαλματίων (τῶν ἀντικαταστησάντων ἐκεῖ τὰ ἀλλαχοῦ πῆλινα ἀγαλμάτια, ἐξ ὧν ἐν καὶ μόνον ἀνευρέθη ἐσχάτως) ὀφείλει τις νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐργαστήριον καὶ ἀποθήκη τῶν χειρωνακτικῶς ποιουμένων ἀγαλματίων τού-

των, ἅτινα πωλούμενα ἐχρησίμευον ὡς ἀναθήματα. Ὁ ἀναθέτης ἠγόραζεν τὸ ἀγαλμάτιον, ἐχάρασεν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸ ἀφιέρου. Ὁ τὴν Ἀθηναῖν-Υγείαν ἐν νῶ ἔχων ἀναθέτης ἠδιαφόρει διὰ τὸν τύπον τῆς διδομένης αὐτῷ Ἀθηναῖς δῆθεν Ὑγείας ὅν ἴσως καὶ ἠγνόει παντάπασι, ὅπερ πιθανώτατον λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναθέσεως καὶ τοῦ ὅτι οἱ ἀναθέται ἦσαν, ὡς τὰ πολλὰ, ξένοι, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν.

Μεταξὺ τῶν τελευταίως ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν εἶνε καὶ ἡ ἐξῆς ἐπὶ σκληροῦ λίθου ὕψ. 0,35. πλ. 0,18.

Α Θ Α Ν Α Σ Α Ρ Χ Α
Γ Ε Τ Ι Δ Ο Σ
Ι Ε Ρ Ο Κ Λ Η Σ Χ Α Ρ Ι
Κ Λ Ε Ο Υ Σ Π Υ Ρ Ο
Φ Ο Ρ Η Σ Α Σ Ε Π Ι
Ι Ε Ρ Ε Ω Σ Χ Α Ρ Ι Κ Λ Ε
Ο Υ Σ Τ Ο Υ Μ Ε Ν Α Ν
Δ Ρ Ο Υ

Εἶνε ἢ πρώτη αὕτη ἐπιγραφὴ ἣτις γνωρίζει ἡμῖν ὅτι ἡ Ἀθηναῖς ἐλάτρευετο ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τὴν ἐπικλήσιν ἀρχηγέτις: αὐτόκλητος δὲ ἐπέρχεται ἢ ἰδέα ὅτι τὰ ἀναθηματικά ταῦτα τῆς θεοῦ ἀγαλμάτια τὸν τύπον ἀναπαριστῶσι Ἀθηναῖς τινος λατρευομένης ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐπικλήσιν ἀρχηγέτιδος. Καὶ εἶνε ὁ τύπος περίπου, ὁ ἀπαντῶν ἐν νομίσμασι τῶν Ἀθηναίων (Beulé ἔνθ. ἀνωτ. 387).

Καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲν ἐντελῶς ὁ τύπος οὗτος τῆς Ἀθηναῖς πρὸς τὸν παραδεδεγμένον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀθηναῖς ἀρχηγέτιδος, ἥς τὸ ἀγαλμα, κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους (ἀρ. 515) «γλαῦκα εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ»· βέβαιον ὅμως εἶνε ἐξ ἄλλου ὅτι ἢ περὶ τοῦ ἀγάλματος εἰδησις αὕτη τοσοῦτον ἰσχνή εἶνε καὶ ἀνεπαρκής, ὥστε οὐδὲν θετικὸν προκύπτει περὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ, ὡς ἤδη ὑπὸ πολλῶν ἀπεδείχθη. Ἡμεῖς δὲν τολμῶμεν μὲν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὁ τύπος τῶν ἡμετέρων ἀγαλματίων πάντως ὁ τῆς ἀρχηγέτιδος εἶνε, πεποιθᾶμεν ὅμως ὅτι ἐν Ἐπιδαύρῳ ὁ κύριος τύπος ἐξ οὗ προήλθον, δι' αὐθαιρέτων τροποποιήσεων τῶν τεχνιτῶν οἱ προκειμένοι τύποι τῶν ἀγαλματίων ἡμῶν, ἦτο ὁ τῆς ἀρχηγέτιδος. Σημειωτέον ὅτι τὴν γλαῦκα, ἦν, ὡς παραδέδοται, ἐν τῇ χειρὶ ἐκράτει

τὸ ἀγάλμα τῆς ἀρχηγέτιδος, πιθανὸν νὰ ἔφερε τὸ ἀγαλμάτιον τῆς δευτέρας ἡμῶν Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς βάσεως ἐνθα, πρὸ τοῦ δεξιῦ ποδὸς κοιλότης τις σάκεται κυκλοτερῆς μετὰ τοῦ ἤλου τοῦ συγκρατούμενου τὸ ἀπολοσθὲν ἀντικείμενον. Ὁ κ. Petersen ὑποθέτει ἐνταῦθα τὴν ἐλαίαν—ὅπως ἐν τῇ παρὰ τῷ ἀριστερῷ ποδὶ τετραγώνῳ τῆς βάσεως μικρᾷ κοιλότητι τὸ δόρυ τίθησι τὸ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς δῆθεν κρατούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν, καθόσον τὸ ὑπὸ τὴν ἀσπίδα προέξον ἰμάτιον κωλύει τοῦ νὰ φθάσῃ τοῦτο μέχρι τῆς βάσεως, ἀλλως καὶ ἡ χεὶρ εἶνε κλειστή. Ἴσως δὲ ἐνταῦθα ἠδύνατό τις νὰ ὑποβίσῃ τεθείσῃ ἀρχικῶς τὴν ἐλαίαν ἢ κλάδον αὐτῆς ἐκ μεταλλοῦ, ὅπως ἔχει δηλ. ἀκριβῶς τὸ ἀθηναϊκὸν νόμισμα (Müller-Wieseler ἐνθ. ἀνωτ. 216 β') τὸ τύπον παρέχοντα τῆς Ἀθηνᾶς ἀδιὰρι-λονεκίῃτως ὅμοιον τῷ τῆς ἡμετέρας.

Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς δευτέρας ἡμῶν Ἀθηνᾶς συμ-πληροῦ πάνυ ὀρθῶς ὁ κ. Petersen οὕτω:

Θεοῦ προσταγῇ Ἀλιξάνδρου τὴν Ἀθηναίαν τῆ Ἀρεί-μυδι.

Τὸν ἀναθέτην Ἀλιξάνδρον ἔχομεν καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπι-γραφῇ μικρᾷς κυκλοτεροῦς βάσεως Ἀσκληπιοῦ:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΩ

Τὸ τρίτον τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος 12 ἀγαλ-μάτιον τῆς Ἀθηνᾶς (ὑψ. 0,49) οὐδὲν ἔχει, ὡς εἴ-πομεν, τὸ κοινὸν πρὸς τὰ δύο ἄλλα τῆς θεᾶς εἰ-δοῖαι. Εἰκονίζεται αὕτη ἡμέρας, ποδῆρη φέρουσα ἰξωσμένον διπλοῦν χιτῶνα, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεξιῦ ποδός. Ἡ ἐνθετος κεφαλὴ φέρει κράνος ἀ-τικόν, ὑπὸ τὸ ὅποιον καταπίπτει ἡ κόμη εὐρετα ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἡ ἡμέρας στάσις τοῦ ἀγαλματίου τού-του, ἐνθυμίζει τὸν τύπον ἔχεινον τὸν προελθόντα ἐξ ἀτελῶν μιμησῶν τῆς Ἀθηνᾶς παρθένου (ὡς ὀρ-θῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Petersen) πλησιάζει δὲ μάλλον αὕτη ἀληθῶς πρὸς τὸν τύπον τῆς Ἀθηνᾶς—Υγιείας τοῦ Πύρρου. Ὅμοιον περὶ τοῦ ἀγαλματίου εὐρίσκειται πρὸ πολλοῦ ἐν τῷ κεντρικῷ Μουσείῳ. Ἐπὶ τῆς μὴ συμφουῶς βάσεως τοῦ ἡμετέρου ἀγαλματίου, τῆς ἐκ λίθου ὑπομέλανος πεποιημένης φέρεται ἡ ἐπιγραφὴ:

Πατροκλα(σιννήτην) Ἀσκληπιῷ εἰσατ' Ἀθῆνῃν Ἀσκάλου ἐκ γαίης σῶστρα φέρων γε-νεθλις
... (ἐπὶ ἱερῶς Αἴρ. Νικηράτος.

Οὕτω κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κ. Petersen, ἥτις ταύτην ἔχει τὴν ἑλληνισμῶν, δεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθί-του λείπει πάντῃ, καθ' ὅσον ὁ κ. Ρ. ἐρμηνεύει τὸ γενεθλις ὡς οὐσιαστικὸν ὄνομα ἀποδιδόμενον εἰς τὸ σῶστρα. Ἄλλ' ὁ σεβαστὸς καθηγητῆς κ. Κου-μανοῦδης παρατήρησεν ἡμῖν ὅτι «τὸ γενεθλις εἶναι κύριον ὄνομα ἀνόρου κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν ἀντὶ Γενεθλιος, ὡς πολλὰ τοιαῦτα γνωρίζονται οὕτως ἀποκεκομμένα. Γενεθλιος δὲ σοφιστῆς ἐν τοῖς Ῥω-μαϊκοῖς χρόνοις τοῖς μ. Χρ. ἀναφέρεται παρὰ Σουίδα καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκ Πέτρας τῆς Πλακαστί-νης, καὶ ἴσως δὲ εἶναι ἀσχετος πρὸς τὸν τῆς ἐπι-γραφῆς ταύτης». Ἡ λέξις σῶστρα κατ' ἀναλογίαν τῆς ὁποίας ἐποιήθη καὶ ἡ λέξις ἱατρα εἶνε συγχῆ καὶ παρὰ πέισογράφος.

Ἄγαγμα Ἀφροδίτης. Τὸ ἐν τῷ πίνακι 13 δη-μοσιευόμενον ἀγάλμα τῆς Ἀφροδίτης εἶνε ἐν τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀγαλμάτων τῶν εὐρεθέντων, ὡς εἴπομεν, ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ λουτρῶν. Τὸ ἀγάλμα ὑψ. 1,31 μ. ἀνευρέθη ἀνευ βάσεως καὶ ποδῶν, ἐλλείπει δὲ τούτου καὶ ὁ δεξιὸς βραχίον. Ὁ ἀριστερὸς πῆχυς μετὰ τῆς χειρὸς, ἐν-θετος ὦν καὶ φέρων τετραγώνον ὀπῆν διὰ τὴν διὰ σιδήρου σύνδεσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σώματος, ἀνευ-ρέθη μετὰ τῆς κεφαλῆς πλησίον μὲν τοῦ σώματος, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλο στρώμα γῆς, ἐξ οὗ προήλθεν ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος ὀρατὴ διαφορὰ τῆς τοῦ χρομα-τος.

Ἡ θεὰ φέρει ἐπὶ τῶν βραχιῶνων κομδούμενον λεπτὸν διαφανῆ ποδῆρη χιτῶνα, γυμνὸν καταλεί-ποντα τὸ δεξιὸν στήθος, ἰμάτιον δὲ ἐπὶ τοῦ ἀρι-στεροῦ ὤμου διπλοῦμενον καὶ περιβάλλον τὸ κάτω τοῦ σώματος οὕτως, ὥστε νὰ μὴ καλύπτηται ἡ ὑπὸ τὸν διαφανῆ χιτῶνα καλλιπερηῆς τῆς θεᾶς μορφῆ.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ ἀγάλματος τούτου πρὸς τὸν τύ-πον τῆς Ἀφροδίτης τῆς καλουμένης «γενετέρας» ἥς τὸ ὀραϊότερον καὶ καλλιτεχνικώτερον ἀντίτυπον εἶνε τὸ ἐν Λουβρῳ, τὸ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην γνωστὸν, (Clarac III. Π. 3. 1449—Müller-Wie-

seler ἔνθ. ἀνωτ. 11. 263) ἐκδηλοῦται ἅμα τῇ ὄψει. Τὸ περιλάλητον τοῦτο τοῦ Λούβρου ἀγάλμα ἐθεωρήθη τὸ πρῶτον, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου ποιηθὲν τῇ ἐντολῇ τοῦ Καίσαρος (Πλ. 35. 156) διὰ τὸν κτιζόμενον τότε ναόν. Ἐκλήθη δὲ γενέτειρα ἕνεκα τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ τύπου τούτου ἐπὶ Ῥωμ. νομισμάτων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὀνομάζεται αὕτη «Venus Cenetrix». Τὰ νῦν ὁμῶς ἐγκατελείφθη παντάπασιν ἢ ὑπόθεσις αὕτη διὰ τε τὸν λόγον ὅτι ἡ ἐπίκλησις αὕτη τῆς θεᾶς καὶ ἐπὶ ἄλλων φέρεται τύπων τῆς Ἀφροδίτης, ὅπως διαφόρων, ἀλλὰ καὶ διότι ἀπεδείχθη πειστικῶς ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐν Λούβρῳ ἀγάλματος κατὰ αἰῶνας ἀρχαιότερον ἦτο τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρκεσιλάου. Ὑπὸ τινων ἀπεδόθη τὸ πρωτότυπον εἰς τὸν Ἀλκαμένην καὶ ὑπετέθη ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Ἀφροδίτης, δι' ἧς ὁ τεχνίτης οὗτος τὸν Ἀγοράκριτον ἐνίκησε. Βέβαιον ὁμῶς εἶνε μόνον, ὅτι τὸ ἔργον ἐποιήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὑπὸ ἀττικοῦ γλύπτου.

Τὸ ἡμέτερον ἀγάλμα εἶνε ἐξ ἅπαντος ἐν τῶν πολλῶν κατὰ τοὺς Ῥωμ. χρόνους ἀντιτύπων τῆς σεμνῆς ταύτης Ἀφροδίτης, εἶνε δὲ καὶ ἡ ὁμοιότης τούτου πρὸς τὸ ἐν Λούβρῳ, ὡς εἴπομεν, ἰκανῶς αἰσθητή. Οὐ μόνον ἐν τῇ χρήσει τοῦ διαφανοῦς χιτῶνος καὶ τῇ γυμνώσει τοῦ ἡμίσεος τοῦ στήθους εἶνε αὕτη καταφανής, ἀλλ' ἐξόχως ἐν τῇ κεφαλῇ, ἧς ἡ στρογγυλότης τοῦ προσώπου, ἡ διάταξις τῆς κόμης τῆς στεφούσης ἐπιχαρίτως τὸ μέτωπον καὶ ἡ ἀκκιστικὴ αὐτῆς κλίσις πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν χειρῶν, τὴν τὸ μῆλον φέρουσαν, κατάδηλος τυγχάνει.

Παραλλαγὰὶ ὁμῶς ὑπάρχουσι καὶ ἐνταῦθα ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῶν δύο ὑπὸ σύγκρισιν τύπων, οὐχὶ μικραί. Ἡ ἡμετέρα Ἀφροδίτη ἔχει τὸ δεξιὸν στή-

θος γυμνόν, ἀντὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὅπερ ἔχει ἢ τοῦ Λούβρου καὶ ἄλλα ἀντίτυπα. Οὐδὲ ἐφάπτεται «ἄκροις δακτύλοις τῶν κροσσῶν τῆς ἀμπεχόνης» ὡς ποιεῖ ἢ τοῦ Λούβρου, τοῦναντίον στρέφεται αὕτη περὶ τὸν ἀριστερὸν ὤμον ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν καταπίπτουσα. Ἡ κλίσις τῆς κεφαλῆς δὲν γίνεταί πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀλλὰ πρὸς τὰ δεξιά, ὅπως καὶ ἡ γύμνωσις τοῦ στήθους. Ἐπίσης δὲ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐκράτει τὸ μῆλον· διότι πάντως ἢ ἀπολεσθεῖσα χεὶρ θὰ ἔφερε μῆλον ἐν τῇ παλάμῃ. Σπουδαία ὁμῶς διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο Ἀφροδιτῶν τούτων εἶνε ὅτι ἡ τῆς Ἐπιδαύρου ἔφερε ξίφος καὶ ἴσως καὶ δόρυ ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Τὸ στήθος περιθεῖε λοξῶς τελαμῶν ἀπολήγων ἐκεῖ ἔνθα ἀνέρχεται τὸ ἱμάτιον καὶ ὅπου ὀπὴ ὀρατὴ ἔτι εἰς ἔνθεσιν ἐχρησίμευεν τῆς ἐκ μετάλλου τούτου λαβῆς. Ἡ παραλλαγή αὕτη τοῦ τοσοῦτον ἐν τοῖς Ῥωμ. χρόνοις ἀρεστοῦ τύπου τούτου τῆς Ἀφροδίτης ἐπῆλθε φαίνεται ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὡς βεβαιοῦται καὶ ἐκ παραστάσεων παρεμφερῶν τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ δακτυλιολίθων, ὅπου ἡ θεὰ φέρει ὄντως τὸ ξίφος (πρβλ. Cades 7. Π. 76). Ἡ διὰ ξίφους κόσμησις τῆς Ἀφροδίτης προὔκαλεσε πάντως καὶ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ δόρατος τῇ θεᾷ. Διότι βεβαίως ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἐκράτει τὸ δόρυ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς διὰ τῶν ἐλαφρῶς κλειομένων δακτύλων ὀπῆς.

Ἐν τούτοις οὐδεὶς πιστεύομεν θὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἐξ Ἐπιδαύρου Ἀφροδίτη αὕτη τὸν αὐτὸν τύπον ἐκεῖνον ἀναπαριστᾷ τῆς σεμνῆς Ἀφροδίτης, τὸν διὰ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Λούβρου καὶ δι' ἄλλων ἀντιτύπων γνωστόν.

Ἰανουάριος 1887.

B. ΣΤΑΗΣ

ΚΕΦΑΛΗ ΕΞ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

(Πίναξ 10)

Ἡ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ 10^ῳ Πίνακι τοῦ προηγούμενου Τεύχους κατ' ἐνώπιον καὶ ἐν καταγραφῇ εἰκῶν ἀναπαριστᾷ κεφαλὴν (1) εὑρεθεῖσαν ἐν Ἐλευ-

(1) Ὑψος προσώπου 0,22 πλάτος κατὰ τὰ ζυγωματικά ὀστᾶ 0,17. Ἀπόστασις τῶν ἔξω γωνιῶν τῶν ὀφθαλμῶν ἀπ' ἀλλήλων 0,105, ἀπόστασις τῶν ἔσω γωνιῶν 0,04, ὕψος ῥινός ἀπὸ τῶν γείσων τῶν ὀφρύων

σῖνι τὸ φθινόπωρον τοῦ προπαρελθόντος ἔτους (1885) σκαπτομένου τοῦ χώρου ἐκεῖνου τοῦ ὑπὸ τὸν σπη-
 ἔως τῆς ἄκρας 0,08, ὕψος μετώπου 0,05, πλάτος στόματος 0,06, πλάτος λαίμου 0,16, περιφέρεια αὐτοῦ κατὰ τὴν βίζαν 0,56, ὕψος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πηγουνίου ἕως τῆς ἀρχῆς τοῦ θώρακος 0,14, περιφέρεια κρανίου μεγίστη 0,85. Μῆκος τοῦ θώρακος 0,41 πλάτος αὐτοῦ τὸ μέγιστον 0,21 ὕψος τοῦ ὄλου λίθου 0,49.

ΕΘΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ 1895

ΠΙΣΑΕ II

θησαυρός "Αίγιον" Παράλιου

ΑΓΓΛΙΑΤΙΑ ΕΞ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Κουρνούσιος, 'Αθήνα, Παρθενώνας.

ΑΓΓΛΙΑΤΙΑ ΕΞ ΕΡΙΔΑΥΡΟΥ

Φωτοτυπία Ἀδελφῶν Ρομαϊδῶν

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΕΞ ΕΠΙΤΑΦΙΟΥ